

Italija v revolucionarnih šestdesetih in sedemdesetih letih

Abstract

Italy in the Revolutionary 60s and 70s

The article discusses the Italian radical/revolutionary left of the 1960s and 1970s, which enriched leftist thought theoretically as well as practically. It examines the impact that workers', student and social movements had on the emergence of the »new left« and its break—which could already be felt in the 1950s, but was finally acknowledged with the »historic compromise« in the 1970s—with the so-called »old left«. I discuss the activities in the field and the recomposition of the working class. I also explore the delicate question of political violence, not only on the left, but on the right as well. I try to consider the Red Brigades and other leftist urban guerilla groups and demonstrate the fact that the strategy of tension that tied together a part of the state apparatus with the far-right was one of the key methods of the struggle against the parliamentary and extra-parliamentary left. The historical era being discussed is key to the understanding of radical (political) struggles, and provides valuable insight into the present and (possibly) the future.

Keywords: revolutionary left, social movements, workers' movement, strategy of tension

Dejan Turk holds a Masters' Degree in Sociology. He works as a precarious journalist and blogger. (turk.dejan@gmail.com)

Povzetek

Članek govori o radikalni in revolucionarni italijanski levici v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, ki je teoretsko in v praksi obogatila levo misel. V njem obravnavam vpliv delavskih, študentskih in družbenih gibanj na nastanek »nove levice« in njen prelom – zaznati ga je bilo že v petdesetih, z »zgodovinskim kompromisom« se zgodi v sedemdesetih – s »staro levico«. Govorim o dogajanju na terenu in rekonpoziciji delavskega razreda in odprem pereče vprašanje političnega nasilja, tako tistega na levici kot na desnici. Skušam misliti Rdeče brigade in druge skupine levičarske urbane gverile ter pokazati, da je bila strategija napetosti, ki je del državnega aparata povezala s skrajno desnico, ena od ključnih metod boja zoper parlamentarno in zunajparlamentarno levico. Tematiziram torej zgodovinsko obdobje, ki je ključno za razumevanje radikalnih (političnih) bojev, pomaga pa razumeti tudi sedanost in morda videti (v) prihodnost.

Ključne besede: revolucionarna levica, delavsko gibanje, družbena gibanja, strategija napetosti

Dejan Turk je magister sociologije, prekarni kolumnist in družbenokritični bloger. (turk.dejan@gmail.com)

Uvod

V prispevku bom govoril o šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja v Italiji, o obdobju, ko se je zavrtilo neko kolesje in ko se je zdelo, da je vse mogoče. Dobro desetletje je trajalo, da je reakcija dokončno pristrigla peruti generaciji, ki je (politični) pečat pustila vse do današnjih dni. To obdobje je pomembno za razumevanje (evropske) zgodovine radikalne in revolucionarne levece. O »novi levi« se je govorilo pred slabega pol stoletja in o njej se spet govori danes. Zato je prav, da preteklost dobro poznamo, z njo bomo namreč lažje razumeli sedanost in morda videli (v) prihodnost. Morda.

Povojna Italija je bila v blokovski delitvi sveta del zahodnega bloka. Vse do devetdesetih let prejšnjega stoletja ji je vladala krščanska demokracija, medtem ko je socialistično in komunistično gibanje, naj bo v obliki strank, sindikatov ali zunajparlamentarnih skupin, igralo bodisi mehkejšo bodisi tršo opozicijo. Šestdeseta in sedemdeseta leta so bila še posebej turbulentna: parlamentarna levica se je zблиžala s krščansko demokracijo, revolucionarna je krenila na barikade in neredko prišla za orožje. Tudi zato, ker je del državnega aparata v navezavi z neofašisti (prvi) udaril po delavskem in študentskem gibanju. Ni odveč dodati, da je italijanska država po drugi svetovni vojni dopustila fašistom, da so se organizirali v politično stranko Italijansko socialno gibanje (MSI), ki je bila neke vrste legalno zavetje za militantne neofašistične skupine in posameznike.

V članku bom pogledal v drobovje italijanske revolucionarne levece v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Skušal bom prikazati širino tega fenomena, razlike v teoriji in praksi ter odgovoriti na vprašanje, kje, kdaj in zakaj se je zgodil prelom s »staro levi«. Pokazal bom, da so delavska in družbena gibanja odločilno vplivala na politične prakse italijanske nove (revolucionarne) levece, in zagovarjal tezo, da je (bila) strategija napetosti ena od ključnih metod boja proti levi. Govoril bom o ciljih in namenih strategije napetosti ter njenih akterjih, končno sodbo pa prepuščam bralcu.

Od subkultur do Rdečih zvezkov

Konec petdesetih in v šestdesetih letih je na industrijski sever Italije prišlo več kot milijon in pol migrantov z revnejšega in malodane pozabljenega juga države. Tovarne in mesta so preplavili novi delavci, naseljevali so se v delavske četrti in revna predmestja, ki so že na prvi pogled izdajala velike razredne razlike. Sredi šestdesetih se v Italiji pojavijo tudi ameriški filmi in rock glasba. Vendar je bil vpliv te glasbene zvrsti drugačen kot v ZDA. V Italiji namreč ni bilo prostora za usnjene jopiče, tega revščina med mladimi preprosto ni dovoljevala. Rock je v Italiji radikaliziral in interpretiral predvsem stvarne potrebe po identiteti in uporništvu (Balestrini in Moroni, 2002: 37–43). V petdesetih se pojavijo beatniki, v šestdesetih hipiji, rojevalo se je vzdušje kontrakulture in avtonomije, mladinska gibanja so

polemizirala s politiko, s policijo je prišlo do fizičnega obračunavanja, vse skupaj pa je sovpadalo z nastankom in delovanjem politične revije *Rdeči zvezki* (*Quaderni Rossi*) ter krizo na strankarski levici.¹

Prvi *Rdeči zvezki* so izšli v drugi polovici leta 1961. Ustanovil jih je Renato Panzieri, združevali so predvsem člane in disidente Italijanske socialistične stranke (PSI). Panzieri je zapustil PSI po razočaranju nad parlamentarno levico, ki se je po njegovem mnenju odrekla revolucionarnim vizijam in s tem izdala delavski razred. Menil je, da je nastopil čas redefinicije boja proti kapitalizmu, ki ga mora izvesti delavski razred sam, v ospredje pa je treba postaviti idejo neposredne demokracije (Kraigher, 1998: 137). Nanni Balestrini in Primo Moroni označita *Rdeče zvezke* za začetke operaizma, delavskega gibanja, ki je pod vprašaj postavilo samo delo. Pravita, da je velik del ljudi okrog *Rdečih zvezkov* svoje ideje izražal z refleksijo literature in spoznanj levega komunizma, ki ima svoje korenine prej v libertarnem komunizmu kot v klasični leninistični, k avantgardi in unifikaciji nagnjeni obliki partije. Temelje svojega delovanja so videli v neposrednih akcijah, avtonomnem delovanju razreda in raziskovanju (Balestrini in Moroni, 2002: 31). Šlo je za preučevanje izkušenj delavskega razreda in posledic kapitalizma na temeljih marksistične misli (Teodori, 1976: 140). Leta 1964 nastane skupina Classe operaia z Mariem Trontijem na čelu. Do razkola pride, kot zapiše Amelia Kraigher (1998: 138), zaradi vprašanja neposredne angažiranosti v boju za pravice delavcev, kar je zagovarjal del članov, medtem ko je Panzieri trdil, da je za kaj takega še prezgodaj. Menil je, da je sabotaža permanentni pokazatelj političnega poraza delavstva, medtem ko je bil Tronti nasprotnega mnenja. Z odcepitvijo Classe operaia je nastopila doba klasičnega operaizma (Wright, 2002: 61–63).

Z začetkom šestdesetih let lahko začnemo govoriti o novem subjektu delavca, ki ni več (slepo) sledil komunistični stranki (PCI) in sindikatom. Novi subjekt ni imel izkušenj z *Resistenza*² ali komunistično avantgardo in ni poznal »pravil stavke«, ampak je stavkal po svoje ter pozneje postal znan pod nazivom množični delavec³ (Balestrini in Moroni, 2002: 79). Fokus se začne s kvalificiranega delavca premikati na množičnega delavca – s sindikatov in političnih strank na množična gibanja (Kaplan, 1973: 3). Priseljevanje delavcev z juga Italije – v delavskem boju so zara-

---

¹ Sredi petdesetih let sta se zgodila dva izjemno pomembna dogodka, ki sta odločilno vplivala na razvoj politične smeri na parlamentarni levici in na nastanek novih skupin na »levem robu«. Govorimo o vdoru sovjetskih tankov na Madžarsko in 20. kongresu Komunistične partije Sovjetske zveze. Slednji je s poudarki o »nacionalni« oziroma parlamentarni poti v socializem začrtal nastavke za začetek evrokomunizma. Italijanska parlamentarna levica je sklepe kongresa z veseljem pograbila, zaradi dogodkov na Madžarskem pa izgubila precej intelektualnega naboja.

² Partizansko odporiško gibanje po kapitulaciji Italije v drugo svetovno vojno.

³ Antonio Negri pravi, da kolaps kvalificiranega dela sega v dvajseta in trideseta leta 20. stoletja. Takrat je začel prevladovati polkvalificirani delavec, ki mu z drugimi besedami pravimo množični delavec, vendar je bil ta položaj zgolj začasen. S kapitalističnim prestrukturiranjem je namreč v sedemdesetih prišlo do novih delitev v razredu – nastopi koncept družbenega delavca, ki je obstajal že ob množičnem delavcu (Negri, 1982).

di svoje nevezanosti na levico na začetku veljali za nezanesljive, to se je pozneje izkazalo za prednost, s katero so radikalno nastopili s svojimi zahtevami – je bila morda ključna točka. Mehanizacija proizvodnje, kot piše Sam Lowry (2008), je sredi šestdesetih let omogočila še večji nadzor nad mladimi nekvalificiranimi delavci. Sindikati te nove oblike izkoriščanja niso zaznali, zato je v zavesti delavcev prišlo do preloma – aktivirati so se morali (tudi) sami. Mnogi (mladi) delavci so se z liberalizacijo dostopa do fakultetnega izobraževanja odločili za študij, med katerim so se radikalizirali, si oblikovali novo zavest in se nato vrnili v tovarne, kjer so delovali kot aktivisti. Nova zavest in nove potrebe delavcev so od druge polovice šestdesetih let naprej vodile v nastajanje revolucionarnih skupin (Lowry, 2008).

Študentski izbruh in delavska jesen

Če je za Francijo pomemben predvsem maj '68, lahko italijansko osemindesetdeseto raztegnemo kar na celo desetletje, tja do konca sedemdesetih let. Študentski boji so se razplamteli že v sredini šestdesetih let, leta 1967 so se dokončno razmahnili. Mobilizacija je zajela več tisoč študentov in dijakov ter paralizirala celotni šolski sistem. Gibanje ni bilo pomembno samo zaradi svoje številčnosti, ampak tudi zaradi načina organiziranja – pojavilo se je skupščinsko odločanje, ki se po načinih sprejemanja odločitev zelo razlikuje od tedaj tradicionalnih študentskih predstavniških teles (Wright, 2002: 89). Na tem mestu se je smiselno vprašati, kje tiči vzrok za vznik avtonomnega gibanja. Eden od odgovorov je že omenjeni lažji dostop do študija. Drugi in morda veliko pomembnejši odgovor bi lahko poiskali v razmahu kontrakulture in subkultur. In nazadnje, čeprav je v novem gibanju (delno) uspeval operaizem, je bil od sredine šestdesetih bistvena gonilna sila kritike mlade generacije, tako Luigi Bobbio, antiimperialistični boj v Aziji⁴ in Latinski Ameriki (Bobbio v Wright, 2002: 91). Tako se je leto 1968 začelo z zasedbo polovice italijanskih univerz in s spopadi med policijo in študenti v Torinu.

Študenti, ki niso opravili izpitov, so morali hitro zapustiti fakultete. To je najbolj prizadelo študente iz delavskega okolja, saj njihove družine niso bile zmožne plačevati šolnin, zato so morali pogosto ob študiju še delati – t. i. študent delavec (Lowry 2008). Proletarski študent je, da bi lažje preživel, delal in stanoval skupaj z migranti z juga v delavskih četrtih mest (Balestrini in Moroni, 2002: 168–169). Okolica in vsakdanje izkušnje so bile torej tiste, ki so napihovale revolucionarno energijo. Razmere in razmerja so vodila v bes, a tudi v manjkajočo vez med študenti in delavci. Ali kot pravita Balestrini in Moroni, proletarskemu študentu, mla-

---

⁴ Vietnam je bil nedvomno katalizator študentskih nemirov povsod po svetu, pomemben vpliv je imela tudi kitajska (kulturalna) revolucija.

demu brezposelnemu in študentu je skupno zavračanje tovarne in spoznanje, da niti šola niti univerza v resnici ne prinašata osvoboditve od razrednih struktur. To je subjekt, ki je sprejel (tudi nasilni) spoprijem z organi reda in svoj teoretski okvir pogosto (ne vedno) iskal pri operaistih ali leninističnih marksistih (ibid.: 169–170).

Izbruh delavskega upora jeseni 1969 je bil silovit. Predvidene spremembe sindikalnih sporazumov so v stavko pognale več kot milijon in pol delavcev, več sto tisoč delavcev je sodelovalo na demonstracijah, zasedlo tovarne in izvajalo sabotaže, medtem ko so država in podjetja odgovorila z aretacijami, odpuščanji in suspenzi (Katsiaficas, 2006: 18). Delavci so poleg izenačenja plač med severom in jugom zahtevali enako povečanje teh za vse ter rešitev dolgoletnih stanovanjskih, zdravstvenih, transportnih in drugih težav. Zahtevali so tudi dostopnost dobrin in storitev, in to ne le zase, ampak za celotno družbo (Venza, 1983: 24). Še pomembneje, delavski razred se je rekonstituiral kot zgodovinska sila, katere zahteve so segale onkraj dometa sindikatov (Katsiaficas, 2006: 18). Če so sindikati – bili so ključni za mobilizacijo – zahtevali višje plače, so bile zahteve delavcev usmerjene v izboljšanje razmer za delo in življenje celotne družbe. Pred vrati tovarn so jih podpirali študenti in aktivisti zunajparlamentarnih levičarskih skupin. Nove zahteve so rojevale nove povezave. V prve bojne vrste je prvič, tako Georgy Katsiaficas (2006: 18–19), stopil delavec z juga, stavkam so se pridružili »beli ovratniki«, tovarne pa so služile kot polje organizacije vseh omenjenih akterjev. A nalet so skoraj takoj zaustavile bombe.

Strategija napetosti

V šestdesetih letih se je začela oblikovati »nevidna vlada«, ki je povezala del državnih institucij, ekonomskih elit, dele obveščevalnih služb in skrajne desnice. Iz tega stanja sta se napajali tako uradna kot »podtalna« desnica – prva je pritisk izvajala po uradni poti, druga z nasiljem in terorizmom (Chiarini, 1991: 31–34).⁵ V teh krogih se je izoblikovala strategija napetosti, ki se je manifestirala v obliki množičnih bombnih napadov (*stragismo*) in poskusih državnih udarov. To je bil odgovor na eksplozijo delavskih bojev iz leta 1969. Neofašist Pino Rauti pravi, da je v krogih skrajne desnice živela ideja državnega udara kot bližnjice do oblasti. Strah pred zmago komunistov je bil namreč tako velik, da je bil povsem mogoč celo prihod vojske na oblast, in je omogočal sodelovanje (dela) državnega aparata z neofašističnimi skupinami (Cento Bull, 2012: 114–115).

---

⁵ Da je Italija po drugi svetovni vojni dopustila politično delovanje fašistov v politični stranki MSI (Movimento Sociale Italiano), je izjemno pomembno za celotno zgodbo, saj je bila stranka zavetje za militantne neofašistične grupacije. Joško Palavršič (pravilno) ugotavlja, da je bila njena vloga pravzaprav to, da je s svojo ulično politiko vršila pritisk in ustrahovala politične nasprotnike na levi, hkrati pa predstavljala neke vrste legalni kartel za desničarski terorizem, povezan z obveščevalnimi in varnostnimi službami (Palavršič, 1988: 14).

Bombni pokol na Piazza Fontani v Milanu 12. decembra 1969⁶ moramo razumeti predvsem kot odgovor na pretrese, ki jih je družba doživela ob vzniku študentskega in delavskega gibanja v letih 1968/69. Katsiaficas zapiše, da je resničnim storilcem – neofašistom, povezanimi s tajnimi službami in s kritjem dela Krščanske demokracije – uspelo v ključnem trenutku, z medijsko pomočjo, napad prikazati kot delo (revolucionarne) levice, natančneje anarhistov, in tako levisi v odločilnih trenutkih bojov odščipniti podporo javnosti, Italijo pa (vsaj poskušati) usmeriti (nazaj) na pot diktature, ki je bila takrat »priljubljena« oblika vladavine v sredozemskih državah, na primer v Grčiji in Španiji (Katsiaficas, 2006: 20–21). Ko se je pozneje izkazalo, kdo v resnici stoji za pokolom, je bil revolucionarni zalet množic iz let 1968/69 že mimo, Italija pa globoko na poti v politično nasilje.⁷

Strategija napetosti je konec šestdesetih in v zgodnjih sedemdesetih letih povezala skrajno desnico⁸ in del državnega aparata do te mere, da ju je bilo na čase težko ločiti. To je bilo v nekaterih primerih celo nesmiselno. Sodnik Guido Salvini⁹ (v Cento Bull, 2012: 64) je za pokol na Piazza Fontani dejal, da se je država, namesto da bi se lotila primera, z velikim delom svojega aparata pravzaprav zlila z napadalci, jih zaščitila pred pregonom, in ko je bilo potrebno, pričam in storilcem pomagala na begu pred lastnimi organi pregona. Napad na Piazza Fontani se tako upravičeno dojema kot državni masaker.

Nova leвица in rekompozicija delavskega razreda

S stagnacijo študentskega gibanja v letu 1969 in protiudarcem delavskim bojem z bombnim napadom v Milanu je v italijansko politiko začela vstopati serija novonastalih levičarskih skupin. Steve Wright zapiše, da začne študentsko gibanje s tem letom razpadati in se grupirati v manjše lokalne in nacionalne skupine, med katerimi so najpomembnejšo vlogo igrale Potere Operaio, Avanguardia

---

⁶ Terjal je 17 smrtnih žrtev in več kot 80 ranjenih. Bombe so eksplodirale tudi v Rimu, kjer pa na srečo ni bilo mrtvih.

⁷ Antonio Negri o bombnih masovkah zapiše: »Ta novi element je bila neposredna provokacija – o kateri bi trdil, da je bil zanjo edini ustrezen izraz ‚terorizem‘ – državnih organov, pooblaščenih za ohranjanje Natovih interesov, med ‚zgodovinskim kompromisom‘ in po njem.« (Negri, 1998: 154) Bilo je le vprašanje časa, kdaj se bodo začela svinčena leta. Ko se je strategija napetosti začela kazati v svojem polnem zamahu, ni obstajala nobena omembe vredna organizacija levičarske urbane gverile. Le slabo desetletje pozneje – 16. marca 1978 – so Rdeče brigade ugrabile Alda Mora, politično nasilje vseh mogočih akterjev pa je povsem zasenčilo drugo politično dogajanje v Italiji (Katsiaficas, 2006: 21).

⁸ Ordine Nuovo in Avanguardia Nazionale sta dve najbolj znani desničarski militantni organizaciji »druge faze neofašizma«, če si sposodim definicijo Franca Ferraresija (1996), ki sta v zgodovino zapisani kot sinonima za italijanski »črni terorizem«.

⁹ Salvini se je v preteklih letih in desetletjih veliko ukvarjal z raziskovanjem bombnih pokolov, poskusov državnih udarov in strategije napetosti.

Operaia, Lotta Continua ter tudi skupina okrog časopisa *Il Manifesto* (Wright, 2002: 125–126). Nove skupine so do neke mere povzele prakse množičnega gibanja iz let 1968/69. Jedro novih skupin so bili migrantski delavci in proletarski študenti, ki jim boj v tovarni, šoli ali na ulici ni bil tuj. Vendar Sergio Bologna pravi, da je napad na delavski razred s prestrukturiranjem in reorganizacijo produkcije ter kombinacijo strategije napetosti pognal večino aktivistov iz let 1968/69 nazaj k shemi partije. Tako je za obdobje 1969–73/74 za revolucionarno levico značilna odpoved kreativni tradiciji gibanj iz 1968/69 (Bologna, 2006: 45).

Sočasno so se pojavile tudi prve podtalne oborožene skupine na levi: Rdeče brigade in GAP (Gruppi d'Azione Partigiana). Revolucionarne skupine, kot na primer Potere Operaio, so po besedah Castellana in drugih (1996: 228) svoje slogane usmerjale ofenzivno, praktično pa uporabljale manj militantno taktiko demonstracij, zasedb hiš itn. in niso imele praktično nič oziroma malo skupnega s taktiko GAP in Rdečih brigad ter njihovim načinom dojemanja dualnega boja (množice + ilegalna skupina). Pravzaprav so bili brigadisti in »gapisti« od samega začetka v gibanju povsem marginalni, dodajajo avtorji.

Skupina Potere Operaio z Antoniem Negrijem na čelu je izšla iz operaistične tradicije. V središču je bil, po besedah Massima Teodorija (1976: 277), delavski boj, v katerem mora boj študenta in delavca postati eno. Skupina je hitro trčila ob mejo strategije, izhajajoče iz institucionalno-političnega potenciala tovarniškega mezdnege boja, in se zapletla v razpravo o militarizaciji boja (Bologna, 2006: 46). Pomembna v številnih pogledih, od opredelitve koncepta (ne)dela do spiska intelektualnih imen, se je raztreščila leta 1973. Skupina Lotta Continua se je prav tako razvila iz operaističnih krogov in delavsko-študentskih kolektivov na severu. Dosegla je nacionalne razsežnosti, bila v prvih vrstah proletarskega boja (zasedbe hiš, študentski in delavski boji, feministično gibanje in gibanje brezposelnih) in se postopoma transformirala v leninistični tip organizacije (Red Notes, 1978: 109–110). Kmalu, tudi pod pritiskom feminističnega gibanja, se je sesula sama vase.¹⁰

V letih 1973/74 je na zunajparlamentarni levi nastopila kriza, vzrokov je bilo več. Prvič, kot zapišejo Castellano in drugi, po odločitvi stranke PCI in sindikatov za »zgodovinski kompromis«, o katerem bom več govoril v nadaljevanju, je bil del skupin prisiljen slediti nastali situaciji in iz nje potegniti najboljše, del gibanja pa je preprosto razpadel. Drugič, delavec iz velikih tovarn je po podpisu sindikalnih dogovorov med letoma 1972/73 izgubil osrednjo vlogo protagonista boja, na njegovo mesto s prestrukturiranjem velike industrije začnejo stopati mladi, ženske in

---

¹⁰ Začetek kolapsa organizacije se je zgodil decembra 1975, ko je v Rimu skupina (moških) aktivistov Lotta Continue napadla ženski shod za pravico do splava. Zvečer je 300 feministk iz Lotta Continue vdrlo na zasedanje nacionalnega komiteja in zahtevalo imena odgovornih (Red Notes, 1978: 110). Pravica do prekinitve nosečnosti oziroma pravica do splava je bila ena od ključnih točk boja – pogosto nerazumljena tudi v »moškem svetu« revolucionarne levice – takratnega feminističnega gibanja v Italiji. Udeležba na volitvah in razočaranje zaradi rezultata leta 1976 je pomenilo konec organizacije, ne pa (še) časopisa z istim imenom, ki so ga izdajali.

visoko izobraženi delavci. Fokus konfrontacije se je iz tovarne premaknil na celotni mehanizem trga dela, javne porabe, reprodukcije proletariata itn. Tretjič, pride do sprememb v subjektiviteti in kulturi gibanja ter pogledu na njegovo prihodnost. Zgodil se je prelom z idejo »osvojiti oblast« oz. zgraditi protioblast – vez med novimi aspiracijami in (klasičnim) modelom komunistične politične revolucije se je pretrgala. Nov zagon predstavlja gibanje, ki naj bi bilo alternativa obstoječemu sistemu s svojimi produkcijskimi procesi in načinom življenja. Bistvo boja novega družbenega subjekta – družbenega delavca – je bila osvojitvev in upravljanje lastnih prostorov (Castellano in dr., 1996: 229–231). Gre za pomik nazaj k spontanosti in kreativnosti, a z novim pomembnim igralcem – feminizmom. Bologna govori o rekonpoziciji delavskega razreda. Ključno vlogo so igrale male tovarne z množico mladih proletarcev, veliko število zaposlenih žensk je postalo center nabora porajajočega se feminističnega gibanja, na agendi so bila vprašanja prekarnege dela in dela na črno. Drugi pomembni faktor nove kompozicije razreda je bila storitvena industrija s številnimi panogami, tretji pa so bili transportni delavci. Vloga terciarnega sektorja je postajala v novih razmerah čedalje pomembnejša. Silna decentralizacija produkcije (kot so ugotavljali že Castellano in drugi) je bila ključna – omogočila je vstop mladih, žensk, študentov, nezaposlenih v mezdna razmerja, v istem obdobju pa je industrijski mezdni delavec zaradi možnosti študiranja hitel na univerzo (Bologna, 2006: 50–54). Spet so bile torej v središču fakultete. Vez med člani upora je bila zagotovljena tudi zaradi kapitalističnega napada s prestrukturiranjem industrije. Tak ali drugačen odhod prvega vala zunajparlamentarne opozicije v novih razmerah, ki jih ni mogla več učinkovito nasloviti, je bil neizbežen. Rojevati se je začela Autonomia oziroma avtonomno/avtonomistično gibanje.

Zgodovinski kompromis in Rdeče brigade

Zgodovinskemu kompromisu, katerega glavni pobudnik je bil eden najvidnejših politikov povojne Italije in soustanovitelj italijanske krščanskodemokratske stranke Aldo Moro, sta nasprotovali (radikalnejša) desnica in levica. Desnica zato, ker ni hotela komunistov na oblasti. Drugi, torej leviči levo od PCI, pa je zgodovinski kompromis povzročil silne težave. Ko Negri govori o strategiji napetosti in napetih političnih dogodkih tistega časa, govori hkrati tudi o zgodovinskem kompromisu. Pravi, da so se italijanska sedemdeseta pravzaprav začela v letih 1967/68 in se končala leta 1983. Po študentskem letu '68, ki v Italiji ni imel tako zelo velikega pomena kot v nekaterih drugih državah, je sledila vroča delavska jesen leta 1969. Po letih 1973/74, po naftni krizi, se je začel položaj hitro spreminjati (Negri, 1998: 152). Negri je zapisal: »Vse do tega trenutka je bil odnos med družbenim gibanjem in ‚levico‘ kot totaliteta, kljub občasnim težavam, pravzaprav dialektičen.« (ibid.) Kapitalistična protiofenziva je položaj spremenila toliko, da je italijanska parlamentarna levica prekinila dialog z zunajparlamentarno revolucionarno levico, komu-

nisti (PCI), druga najmočnejša stranka v takratnem parlamentu, pa so se odločili za pot zgodovinskega kompromisa s krščansko demokracijo (ibid.: 152–153). To je obdobje, ko so se PCI in tudi sindikati močno približali vladi ter se umestili nasproti zunajparlamentarni revolucionarni levici (Castellano in dr., 1996: 228–229). Negri dodaja, da je bil italijanski politični sistem med hladno vojno znan kot »*bipartitismo imperfetto*« ali »nepopolni dvostrankarski sistem«. Ne glede na to kakšno podporo in rezultat bi na volitvah dosegla stranka PCI, bi oblast vedno ostala v rokah krščanske demokracije.¹¹ Kljub temu so si krščanski demokrati in komunisti zamislili sistem oblasti, ki je omogočal določeno stopnjo ravnovesja in mehčal družbene konflikte, kadar so se ti pojavili. Zraven »nepopolnega dvostrankarskega sistema« je tako obstajal še »*coassociativismo imperfetto*« ali »nepopolno sobivanje«. Na eni strani smo v letih 1974/78 videli poglobljanje vezi med PCI in krščansko demokracijo, kar je pomenilo, da je nepopolno sobivanje postalo popolno, na drugi pa ostre boje družbenih gibanj, ki so dokončno presekala z institucionalnim predstavnštvom (Negri, 1998: 153). Potencial stranke PCI, do katere je velik del zunajparlamentarne levece vendarle dolgo gojil upanje, je dvojno propadel: prvič, specifični družbenopolitični kontekst hladne vojne zmage komunistov v Italiji pod nobenim pogojem ni dovolil; drugič, z zgodovinskim kompromisom so se kakršnikoli že zmagi tako ali tako sami odpovedali.

Sledili sta ugrabitev in usmrtitev Alda Mora leta 1978. Sredi sedemdesetih let so se na levici, poleg Rdečih brigad, ki zaživijo leta 1970, pojavile številne nove oborožene skupine: Nuclei Armati Proletari na jugu Italije, Prima Linea, Proletari Armati per il Comunismo, libertarno usmerjena skupina Azione Rivoluzionaria itn. »V tem času je bila Italija v nekakšni državljanski vojni. Nihče ni več nadzoroval položaja in tako je nastopila tragedija, ki se je morala končati s porazom vseh.« (ibid.: 154) Negri govori seveda o tragediji Moro, in nadaljuje: »Ugrabitev in umor Alda Mora sta bila začetek konca gibanja, ki je s tem, da je dajalo prednost vojaškim ciljem, izgubilo sposobnost vrednotenja političnih posledic svojih dejanj.« (ibid.: 154) Mora so ugrabile in usmrtila Rdeče brigade, a je mogoče zapisati tudi, da je umrl zato, ker ga vladajoča garnitura ni imela (resnega) namena rešiti iz ujetništva brigadistov. V tej točki lahko govorimo o manipulaciji z Rdečimi brigadami:

... država preprosto ni odreagirala kot bi morala, zavlačevala je s pogajanjmi in bilo je očitno, da se je Mora hotela odkrižati tudi sama. Rdeče brigade so čakale do zadnjega trenutka, in ko je bilo že jasno, da politika ne bo storila ničesar, so zagrožile z umorom in se ujele v past. (Kraigher, 1998: 144)

---

¹¹ Stranka PCI je bila zaradi takratne delitve sveta – hladna vojna – izključena z oblasti, ki je morala ostati v rokah krščanske demokracije kot branika vrednot Zahoda, pravi Negri (1998: 153).

Avtonomija

Spremembe v subjektiviteti in kulturi gibanja ter nova kompozicija razreda so prinesle rojstvo gibanja Avtonomija. To je izkazovalo bogastvo razlik v novi subjektiviteti gibanja in je pomenilo radikalni rez s formalno politično reprezentacijo. V vsaki regiji je predstavljalo tam obstoječo kompozicijo razreda. Med letoma 1974 in 1976 se je gibanje zapletlo v številne konflikte z državo in sodelovalo v delavskih ter antifašističnih bojih. Novi subjekt oz. novi proletariat se je spopadel z lokalnimi vladami in iskal poti do samodoločitve delovnega dne. (Ne)zagotovljeno delo, prekarno delo in delo za polovični čas so bili nosilci razrednega boja in nasilja¹² (Castellano in dr., 1996: 231–233). To je identifikacijska točka Avtonomije, ki seveda ni bila homogena, saj je imela več smeri in linij: od organizirane do kreativne Avtonomije.

Gibanje iz leta 1977 se je ponovno (z)našlo na fakultetah. Tam je po besedah Bologne prišlo do nasilnega spopada države in nove sestave razreda. Univerza je bila prostor, ki je povezala nove potrebe, različne družbene in politične skupine. Postala je baza, ki je bila zmožna predstavljati različne programe nove sestave razreda (Bologna, 2006: 56). Gibanje '77 je bilo samoorganizirana produktivna konfliktna sila, asimetrična do moči države. Ni iskalo frontalnih protipozicij, ampak prostore, kjer bi se lahko konsolidiralo in raslo. Sile zgodovinskega kompromisa so se na dogajanje odzvale sila negativno in emancipatorne prakse gibanja marginalizirale ter potisnile v družbeni geto (Castellano in dr., 1996: 234). To leto je bilo polno konfliktov in spopadov, najbolj znani so tisti iz Bologne in Rima. Bologna, središče t. i. kreativne Avtonomije – s komunisti na oblasti! –, so gibanju odvzeli z oklepniki, v Rimu so (avtonomni) študenti z univerze pregnali vidnega predstavnika komunistične partije¹³. Razhod med partijo in gibanjem je bil dokončen. Siloviti spopadi s policijo in skrajno desnico so terjali mrtve in ranjene, Italijo potisnili v dokončnem objem svinčenih let, vprašanje (političnega) nasilja pa v ospredje praktično vseh družbenopolitičnih razprav.

Vprašanje nasilja je začetek konca zgodbe o Avtonomiji. Bologna s prstom pokaže na organizirani del Avtonomije, ki da je iz »omare potegnil Leninove maske«, čemur je nasprotoval libertarni del gibanja (Bologna, 2006: 56–57). Nihče ni zavračal nastopa zoper oblast z demonstracijami in zasedbami, vendar se je kopje lomilo pri vprašanju militarizacije gibanja. Konflikt znotraj Avtonomije je bil velik. Mnogi so, kot pravijo Castellano in drugi (1996: 234–235), šli po svoje, ko je Avtonomija o(b)stala ujeta med getom, vsiljenim zaradi zgodovinskega kompromisa, in konfrontacijo z državo ter s tem izgubljala stik z družbenimi subjekti.

---

¹² Drugi del razrednega boja in militarizacija gibanja je potekala v industrijskih središčih. Tam so bili protagonisti boja delavski militanti, formirani v letih 1968–1973, tam so člane od 1974/75 dalje rekrutirale Rdeče brigade (Castellano in dr., 1996: 232–233).

¹³ Luciano Lama, sindikalni vodja takrat (in danes) največje italijanske sindikalne konfederacije CGIL in član PCI.

Nekateri aktivisti so ustanovili nove ilegalne oborožene (skrivne) organizacije¹⁴, da bi tvorili tretjo pot med nasiljem države in Rdečih brigad, medtem ko so drugi odšli v vrste že obstoječih skupin levičarske urbane gverile, mnogi prav med brigadiste. Naposled je, kot že zapisano, padel Moro. Ko je 2. avgusta 1980 v eksploziji peklenškega stroja na železniški postaji v Bologni življenje izgubilo več kot 80 ljudi, čez 200 pa je bilo ranjenih – za napad so bili obsojeni pripadniki neofašistične skupine NAR¹⁵ –, je bilo sanj o nebesih (na zemlji) konec.

Sklep

Italijanska revolucionarna leвица je bila v šestdesetih in sedemdesetih letih pisana in množična kot le malokatera. Subkulturni stili, študentsko gibanje in izbruh delavskega upora konec šestdesetih let so ji dali neizbrisljiv ton. Začela in končala se je, če temu lahko tako rečem, kot heterogena politična sila. Prišel je poraz, zgodil se je umik z ulic.

Prelom s »staro levice« – mogoče ga je bilo čutiti že v petdesetih – je bil očiten: komunistična (PCI), še prej pa socialistična stranka (PSI) sta se v teh letih dokončno odpovedali kakršnemukoli resnemu prelomu s sistemom in/ali kapitalizmom. Zgodovinski kompromis ni bil bližnjica do socializma, bil je bližnjica do politične smrti parlamentarne in zunajparlamentarne levice. Takšnih in drugačnih »zgodovinskih kompromisov« je bilo odtlej vse preveč, pokazatelj, kam so vodili, pa je stanje današnje strankarske in/ali parlamentarne levice v Italiji.

Strategiji napetosti in njenim akterjem je uspelo. Levico so potegnili v (ulični) boj, ki ga ta, v takratnem »svetovnem redu« in blokovski delitvi sveta, najbrž ni mogla dobiti. Parlamentarno levico so zmehčali in jo hkrati (ob)držali dovolj daleč od oblasti, zunajparlamentarno opozicijo razbili, »rdeče teroriste« pa pripeljali do točke, ko so se ustrelili v (obe!) kolena.

Literatura

- BALESTRINI, NANNI IN PRIMO MORONI (2002): *Die goldene Horde: Arbeiterautonomie, Jugendrevolte und bewaffneter Kampf in Italien*. Berlin: Assoziation A.
- BOLOGNA, SERGIO (2007): The Tribe of Moles. V *Autonomia: Post-political Politics*, H. El Kholi (ur.), 36–61. Los Angeles: Semiotext(e).
- CASTELLANO, LUCIO, GIUSTINO CORTIANA, LUCIANO FERRARI BRAVO, ANTONIO NEGRI, FRANCO TOMMEI, PAOLO VIRNO, ARRIGO CAVALLINA, MARIO DALMAVIVA,

---

¹⁴ Že prej omenjene skupine Prima Linea, Proletari Armati per il Comunismo in druge.

¹⁵ Nuclei Armati Rivoluzionari. Obsojeni vse do danes zanikajo krivdo za napad.

- CHICO FUNARA, PAOLO POZZI IN EMILIO VESCE (1996): Do You Remember Revolution? V *Radical Thought in Italy. A Potential Politics*, M. Hardt in P. Virno (ur.), 225–238. Minneapolis/London: University of Minnesota Press.
- CENTO BULL, ANA (2012): *Italian Neofascism: The Strategy of Tension and the Politics of Nonreconciliation*. New York/Oxford: Berghahn Books.
- CHIARINI, ROBERTO (1991): The »Movimento Sociale Italiano«: A Historical Profile. V *Neo-Fascism in Europe*, L. Cheles, R. Ferguson in M. Vaughan (ur.), 19–42. Essex: Longman Group UK Limited.
- FERRARESI, FRANCO (1996): *Threats to Democracy: The Radical Right in Italy After the War*. New Jersey: Princeton University Press.
- KAPLAN, JAMES (1973): *Introduction to the Revolutionary Left in Italy*. Dostopno na: <http://dl.lib.brown.edu/pdfs/1125403419845177.pdf> (2. junij 2017).
- KATSIAFICAS, GEORGY (2006): *The Subversion of Politics: European Autonomous Social Movements and the Decolonization of Everyday Life*. Edinburgh: AK Press.
- KRAIGHER, AMELIA (1998): Svinčena leta italijanske levice. *Časopis za kritiko znanosti* (190–191): 131–149.
- LOWRY, SAM (2008): *Worker and Student Struggles in Italy, 1962–1973*. Dostopno na: <https://libcom.org/history/1962-1973-worker-student-struggles-italy> (3. junij 2017).
- NEGRI, ANTONIO (1982): *Archeology and Project. The Mass Worker and the Social Worker*. Dostopno na: <https://libcom.org/library/archaeology-project-negri> (2. junij 2017).
- NEGRI, TONI (1998): Med »zgodovinskim kompromisom« in terorizmom – pogled na italijansko izkušnjo v sedemdesetih. *Časopis za kritiko znanosti* (190/191): 151–156.
- PALAVRŠIĆ, JOŠKO (1988): *Gerila na Asfaltu 1. Kronika političkih nasilja u Italiji*. Zagreb: Centar za informacije i publicitet.
- RED NOTES (1978): *The Italian Revolutionary Left*. Dostopno na: <http://libcom.org/files/IMG-Italy1977-8-Red%20Notes.pdf> (2. junij 2017).
- TEODORI, MASSIMO (1976): *Historijat novih ljevica u Evropi*. Bologna: Societa editrice il Mulino.
- VENZA, CLAUDIO (1983): Ekonomski i politički razvoj nakon rata. V *Gradska gerila u Italiji 1970–1980*, S. Drakulić, I. Kuvačić in B. Mimica (ur.), 19–41. Reka: Liburnija.
- WRIGHT, STEVE (2002): *Storming Heaven: Class Composition and Struggle in Italian Autonomist Marxism*. London: Pluto Press.